

ČIN PISANJA KAO IZRAZ PRIVATNOG ŽIVOTA U ROMANIMA ALBE DE CÉSPEDES

Sažetak: Bogato i raznovrsno djelo Albe de Céspedes, italijanske književnice i aktivne novinarkе, doprinijelo je umnogome razvoju i afirmisanju italijanske književnosti XX vijeka. Još od prvenca *Nessuno torna indietro* (*Nikome nema povratka*), pisanje postaje jedna od ključnih tema romanesknog stvaralaštva Albe de Céspedes, ali i aktivnost bez koje književnica ne može da zamisli život, te koja joj omogućuje da se afirmiše kao žena u svijetu u kome je pisanje oduvijek bilo povezivano sa muškom figurom. Upravo zbog toga, protagonisti romana Albe de Céspedes su skoro uvijek žene. Za neke od njih pisanje je izvor zarade i stepenica koja ih vodi do nezavisnosti i emancipacije, dok druge u činu pisanju vide mogućnost analiziranja sopstvenog života. Ovaj rad se bazira na tri romana Albe de Céspedes: *Dalla parte di lei* (*Na njenoj strani*), *Quaderno proibito* (*Zabranjena bilježnica*) i *Il rimorso* (*Pokajanje*) u kojima čin pisanja postaje izraz privatnog života junakinja.

Ključne riječi: Alba de Céspedes, italijanska književnost XX vijeka, tema pisanja, dnevnik, memorije, epistolarni roman

1. ZNAČAJ PISANJA U ŽIVOTU I STVARALAŠTVU ALBE DE CÉSPEDES

Ideja o ovom radu proizašla je iz činjenice da čin pisanja igra veoma bitnu ulogu u životu Albe de Céspedes¹, ali da je istovremeno pisanje jedna od

¹ Alba de Céspedes rođena je u Rimu 1911. godine. Albin otac, Carlos Manuel de Céspedes Quesada, kubanskog porijekla, proveo je niz godina u diplomatskoj službi, kao ambasador Kube u Rimu. Majka joj je bila Italijanka, te Alba de Céspedes po svom odgoju i po književnoj i novinarskoj djelatnosti pripada Italiji. Napisala je i najveći dio svojih djela na italijanskom jeziku. Godine 1938. stiče pravu književnu slavu romanom *Nessuno torna indietro*, a nakon objavljivanja romana za izdavačku kuću Mondadori Editore sa kojom će Alba nastaviti saradnju, slijedi zbirka pripovijedaka sa autobiografskim aluzijama *Fuga* (1941). Oba djela su bila cenzurisana od strane fašističkog režima. Tokom rata književnica je saradivala sa radiom Bari, a neposredno nakon rata vodila je rimski časopis za kulturu *Mercurio* koji joj je omogućio da aktivno učestvuje u kulturnom i književnom životu Italije i da upozna najistaknutija imena literarnog miljea poslijeratne italijanske, ali i svjetske književnosti. Od 1949. do 1963. godine posvećuje se potpuno romanesknom stvaralaštvu i objavljuje romane: *Dalla parte di lei* (1949), *Quaderno proibito* (1952), *Prima e dopo* (1955), *Il rimorso* (1963). Početkom šezdesetih godina književnica se seli u Pariz i objavljuje dva posljednja romana *La bambolona* (1967) i *Nel buio della notte* (1976), roman koji je prvobitno napisan na francuskom jeziku

najučestalijih tema u djelima ove spisateljice. Alba de Céspedes je počela pisati još kao djevojčica² i tokom svoje književne i novinarske karijere oprobala se u različitim formama pisanja i u skoro svim književnim žanrovima. Dakle, pisanje se nameće u životu Albe de Céspedes kao ključni element za građenje njenog intelektualnog identiteta, a ulogu pisanja u životu spisateljice najbolje ilustruje odlomak iz čuvenog intervjua koji je Pijera Karoli radila sa Albom de Céspedes 1993. godine:

Credo che l'idea di scrivere sia nata con me, non ho mai preso la decisione di scrivere, ho sempre scritto. [...] Non so immaginare la mia vita senza la scrittura perché non c'è stata mai vita per me senza scrivere (Caroli 1993: 190–191)³.

Nakon kratkog boravka kod roditelja u Parizu, 1930. godine Alba de Céspedes se vraća u Rim sa ciljem da se potpuno osamostali i postane finansijski nezavisna. Od povratka u Rim pa sve do 1938. godine, kada stiče svjetsku slavu romanom *Nessuno torna indietro*, koji se, uprkos ranije objavljenim djelima Albe de Céspedes, može smatrati pravim prvencem ove spisateljice, saraduje sa vodećim italijanskim časopisima tog perioda kao što su *Messaggero* i *Giornale d'Italia*, objavljuje zbirke pripovijedaka *L'anima degli altri* (1935) i *Concerto* (1937), kratki roman *Io, suo padre* (1935), te poeziju posvećenu majci sakupljenu u zbirci *Prigionie* (1936). Dakle, godine koje su prethodile radu na romanu *Nessuno torna indietro*, obilježene su konstantnim eksperimentisanjem različitih književnih stilova i vrsta, sve dok se na kraju Alba de Céspedes nije opredijelila za roman. Iako je sami početak karijere Albe de Céspedes bio krunisan uspjehom, spisateljica je u nekoliko navrata potvrdila da je afirmacija žene na književnom polju, u kome je pisanje oduvijek bilo povezivano sa muškom figurom, tridesetih i četrdesetih godina XX vijeka bila često mukotrpana. U već pomenutom intervjuu iz 1993. godine na pitanje Pijere Karoli: „Per le donne scrivere e pubblicare era molto difficile?“, spisateljica odgovara: „Molto, molto“ (Caroli 1993: 135)⁴.

Baš zbog ličnog iskustva i spoznaje o poteškoćama koje je sa sobom nosila afirmacija na književnom polju, protagonisti romana Albe de Céspedes su često žene koje pišu i koje se suočavaju sa svim problemima kroz koje je i sama spisateljica djelimično prošla na početku karijere. Međutim, u poznijim romanima Albe de Céspedes⁵, za neke od junakinja upravo pisanje postaje izvor zarade i stepenica koja ih vodi do nezavisnosti i emancipacije, kao što je slučaj i sa samom književnicom.

i objavljen 1973. godine u Parizu pod naslovom *Sans autre lieu que la nuit*. Tih godina objavljuje još jednu zbirku pjesama pod nazivom *Le ragazze di maggio*. Alba de Céspedes je umrla 1997. godine u Parizu. Izdavačka kuća Mondadori 2011. godine objavljuje neke od romana Albe de Céspedes pod naslovom *Romanzi* u jedinstvenoj knjizi koja je sastavni dio prestižne serije *I Meridiani*. Djela Albe de Céspedes su prevedena na više od 30 jezika.

² Pripovijetka *Incontro con la poesia* je ključna za razumijevanje prvog susreta sa svijetom književnosti u djetinjstvu spisateljice.

³ „Mislim da je ideja o pisanju rođena zajedno sa mnom jer nisam najednom odlučila da počnem pisati, nego sam to radila od malih nogu, spontano i uvijek. Baš zbog toga ne bih mogla da zamislim moj život bez pisanja“. (Prevod je moj)

⁴ „Da li je ženama bilo teško pisati i objavljivati?“ „Mnogo teško, mnogo“. (Prevod je moj)

⁵ Misli se prevashodno na romane *Prima e dopo* i *Il rimorso*.

Težak položaj žene tridesetih godina XX vijeka čiji je odabir pisanje romana i pripovijedaka Alba de Céspedes je simbolično prikazala u liku Auguste iz romana *Nessuno torna indietro*. Roman *Nessuno torna indietro* (*Nikome nema povratka*) je tipični *Bildungsroman* čija je radnja smještena u ženskom internatu „Grimaldi“ u Rimu, u predratnom periodu, tj. od 1934. do 1936. godine. Roman prati sudbinu osam mladih žena, studentica književnosti, različitih po porijeklu i socijalnom statusu, ali i po karakternim osobinama. Sve one imaju isti cilj i zadatak: treba da pređu barijeru između bezbrižne adolescencije i svijeta odraslih, a ta barijera je u romanu predstavljena pomoću metafore mosta, koji nije ništa drugo nego varijacija jednog od Bahtinovih hronotopa romana.

Već na prvim stranicama romana, kroz fizički opis Auguste, uočava se njena posebnost i različitost u odnosu na sve djevojke iz internata:

Era la più anziana delle ragazze, non si capiva come ancora fosse tra le studentesse del „Grimaldi“. Dimostrava oltre trent'anni: era alta, ma grassa, i capelli, che aveva neri e ricciuti, erano tagliati a zazzera. Sarda era, un tipo singolare (De Céspedes 1938: 2)⁶.

Dakle, fizički opis Auguste je prvi znak njene „posebnosti“, te nam jasno ukazuje da je ova junakinja potpuno lišena ženstvenosti i obilježena nekom vrstom fizičkog deformiteta. Očigledno je da se posebnost Augustinog izgleda ne podudara sa fašističkim idealnom ženstvenosti koji je bio predstavljen javnosti preko štampe i kinematografije tih godina i da se

žena, koja se kao Augusta nije fizički i psihički uklapala u okvire tog ideala, na kraju osjećala *drugačija* i bojala se da se suoči sa spoljašnjim svijetom. Njena jedina alternativa bio je posao (Carroli 1993: 50–51).

U drugom dijelu romana, čitajući jedan od dijaloga između Auguste i Emanuele, saznajemo da Augusta provodi noći zatvorena u svojoj sobi pišući romane i pripovijetke koje uzaludno šalje jednom književnom časopisu. Augusta identifikuje svoje pisanje sa krivicom i nečim što treba da se strogo drži u tajnosti, pa upravo zbog toga sam čin pisanja u Augustinom slučaju odvaja djevojku od spoljašnjeg svijeta i onemogućuje joj da se suoči sa njim. Za Augustu pisanje ne postaje stepenica koja je vodi do emancipacije ili do zarade, nego, nako što njen feministički roman, za kojeg se nadala da će ugledati svjetlost dana i promijeniti svijet biva odbijen, pisanje će postati simbol Augustine definitivne propasti. Jedina Augusta, zajedno sa još jednom djevojkom iz internata „Grimaldi“, neće uspjeti preći most i kročiti u svijet ozbiljnih, te će nastaviti živjeti

isolata nella sua camera, in quell'odore di vino e sigarette, accudendo alla tartaruga, odiando il mondo che non voleva accorgersi del suo romanzo (De Céspedes 1938: 356)⁷.

Iako se spisateljica ne identifikuje sa Augustom, te se pritom osjeća bliža Silviji, Augustinoj kolegini koja teži univerzitetskoj karijeri, jasno je da u liku

⁶ „Bila je najstarija od djevojaka, nije bilo jasno kako se još nalazi među studenticama Grimaldija, imala je možda preko trideset godina: visoka, ali debela, crne i kovrdžave kose do ramena. Rodom iz Sardinije, jedinstven tip“. (prevod A. Vezlek)

⁷ „[...] osamljena u svojoj sobi, u zadahu vina i duhana, brinući se za kornjaču, mrzeći svijet, koji neće da zapazi njezin roman. (prevod A. Vezlek)

Auguste postoji poneka autobiografska crta Albe de Céspedes. Prvi elemenat koji vezuje spisateljicu i Augustu je pisanje tokom noći. U jednom intervjuu iz 1984. godine koji je radila Sandra Petrinjani sa Albom de Céspedes, na pitanje „Lei scrive regolarmente tutti i giorni?“, književnica odgovara: „[...] Scrivo tutte le notti. [...] La notte è magnifica per scrivere“. (Petrignani 1984: 45)⁸. Kasnije potvrđuje i Pijeri Karoli da je od djetinjstva pisala samo tokom noći. I Augusta, kao što je već pomenuto, piše tokom noći kako i sama kaže:

Oh, sono appena le undici! È questa l'ora nella quale lavoro meglio, nel silenzio (De Céspedes 1938: 142)⁹.

2. DALLA PARTE DI LEI (NA NJENOJ STRANI)

U romanu *Dalla parte di lei*, opisan je retrospektivno život junakinje Alesandre koja, čekajući u zatvoru definitivnu sudsku odluku, široko i detaljno pripovijeda o svom životu, niže i obrazlaže motive koji su prethodili krvavom činu – ubistvu muža Frančeska. Drugi svjetski rat – vrijeme uoči i poslije italijanske kapitulacije i Rim pod fašizmom i njemačkom okupacijom – predstavljaju vremenski i prostorni okvir romana *Dalla parte di lei* koji je objavljen 1949. godine i podijeljen u tri narativne cjeline. U prvom dijelu romana Alesandra iznosi detalje iz svog djetinjstva i mladosti koji su bili obilježeni figurom njene majke Eleonore, ali koji su isto tako ključni za razumijevanje nesrećnog događaja. Obdarena izrazitom senzibilnošću koju je naslijedila od majke Alesandra živi u iščekivanju da ostvari ljubavni ideal koji je njena majka osjetila samo djelimično sa mladim muzičarem Hervijem, zbog koga je izvršila samoubistvo. Nakon majčine smrti, koja simbolično predstavlja kraj prvog i početak drugog dijela romana, junakinja Alesandra pripovijedanje usmjerava na opise svog boravka u rustikalnoj sredini italijanske regije Abruco, da bi nas opet, u trećem narativnom bloku romana, dovela u Rim, gdje upoznaje budućeg muža Frančeska, u kome vidi mogućnost relizovanja njenog vječito sanjanog sna o ljubavi. Nažalost, već nakon prve bračne noći Alesandra uviđa da odnos između nje i Frančeska liči sve više na omraženi joj odnos između majke i oca, lišen svake kompatibilnosti i razumijevanja, te se zbog nemogućnosti ispunjavanja prvobitnih iščekivanja, na kraju odlučuje da ubije muža.

Dakle, za razliku od prethodnog romana *Nessuno torna indietro*, *Dalla parte di lei* je napisan od početka do kraja u prvom licu i to u memorijalističkoj formi. Činjenica da Alesandra odabira upravo pisanje da bi se izrazila o zločinu koji je počinila, umjesto da se obrati direktno sudu, jasno ukazuje na to da, kao i u životu Albe de Céspedes, pisanje igra važnu ulogu i u Alesandrinom životu. O razlozima pisanja memorija Alesandra, između ostalog, progovara u sljedećem odlomku:

Perciò, accennando col capo di non aver nulla da replicare, accolsi serenamente la condanna per sottostare alle norme che la lunga consuetudine della comunità ha stabilito. Ma non appena fui qui, nella casa di pena, e mentre attendo l'esito del ricorso, ho voluto narrare la cronaca esatta di questo tragico avvenimento poiché

⁸ „Vi pišete obavezno svaki dan?“ „Pišem svake noći. [...] Noć je predivna za pisanje“. (Prevod je moj)

⁹ „Oh, tek je jedanaest! U ovaj sat radim najbolje, jer je tiho“. (prevod A. Vezlek)

mi sembra giusto che esso sia visto anche dalla parte di chi lo ha vissuto essendone protagonista. Non so se coloro che mi giudicheranno avranno tempo di leggere questa memoria. È una lunga memoria, infatti, perché infinitamente lunga è, giorno dopo giorno, ora dopo ora, anche la breve vita di una donna; e raramente è una sola la causa che la costringe a un'improvvisa ribellione (De Céspedes 1976: 548–549)¹⁰.

Jasno je da Alesandra pišući memorije ne očekuje i ne traži oprostaj, nego se nada razumijevanju od strane onih koji će ih čitati, pa upravo zbog toga želi jasno da izloži svoju verziju događaja. Ispisani redovi glavne junakinje nemaju cilj da opravdaju surovost njenog gesta ili pak da umanje kaznu u zatvoru, nego da objasne Alesandrinu dugu patnju i da zamijene nikada izgovorene riječi pred sudijom:

Durante il processo io neppure tentai di difendermi. Se mi fosse stato possibile svelare, dinanzi a tanta gente, tutto ciò che m'aveva offeso nella vita, non sarei stata più Alessandra, ma un'altra. E allora anche la mia vita sarebbe stata altra. Non ero mai riuscita a parlare fin dalla prima volta in cui il giudice mi aveva interrogato, aspro, ostile, dettando poi freddamente al cancelliere. [...] Era già tanto difficile esprimere in poche parole ciò che m'aveva spinto ad agire così: e soprattutto, citare fatti concreti. Sentivo che quell'uomo sarebbe stato sordo alle mie ragioni, come certo lo era a quelle delle donne di casa sua. Perciò, da allora, ho preferito tacere sempre, accettando intiera la mia colpevolezza (De Céspedes 1976: 548)¹¹.

Na prvi pogled izgleda da je za Alesandru čin pisanja mogućnost da objasni drugima motive i razloge koji su je podstakli da ubije muža. Publika kojoj se Alesandra obraća može da bude čitalac ili auditorijum koji u sudnici prati proces. Međutim, prije svega, pisanje za Alesandru ima privatnu funkciju, tj. služi junakinji da sagleda sopstveni život, ali prije svega da preispita svoju svijest. Osim što oscilira između privatne i javne sfere, pisanje omogućuje Alesandri da konačno „pređe preko zida“ koji u romanima Albe de Céspedes upućuje na barijeru u komunikaciji između muškarca i žene. Taj isti zid, simbolično prestavljen Frančeskovim ramenima u romanu *Dalla parte di lei*, Alesandru je dijelio od muža još od prve bračne noći. Prema mišljenju kritičarke Alesandre Rabiti, Alesandrine memorije nisi ništa drugo nego

¹⁰ „Zato davši glavom znak da nemam ništa primijetiti, mirno sam primila osudu da bih se pokorila odredbama što ih je duga društvena navika utvrdila. Ali tek što sam stigla ovamo, u kaznionicu, i dok čekam na rezultat utoka, htjela sam izložiti tačnu kroniku tog tragičnog događaja; jer držim da je pravo, da ga prikaže i onaj, koji ga je proživio kao glavno lice. Ne znam hoće li oni, koji će mi suditi, imati dovoljno vremena da pročitaju ove uspomene. To je zapravo duga priča, jer je beskrajno dug – dan po dan, sat po sat – i kratki život jedne žene; a rijetko je kada samo jedan uzrok, koji je prisiljava da se iznenada pobuni.“ (prevod R. Wessel i A. Rojnić)

¹¹ „Za vrijeme rasprave ja nisam ni pokušala da se branim. Da mi je pred tolikim svijetom bilo moguće otkriti sve što me uvrijedilo u životu, ne bih više bila Alessandra, već neka druga. A onda bi i moj život bio drugačiji. Nisam nikako mogla doći do riječi još od samog početka kada me istražni sudac, grubo i neprijateljski saslušavao i zatim hladno diktirao zapisnik. [...] Ionako je bilo veoma teško izreći u nekoliko riječi što me bilo potaklo da tako postupam, a pogotovo iznijeti stvarne činjenice. [...] Osjećala sam da će taj čovjek biti gluh za sve moje razloge, kao što je zacijelo bio gluh i za razloge žena u svojoj vlastitoj kući. Zato sam otada radije uvijek šutjela, preuzimajući tako čitavu svoju krivnju.“ (prevod R. Wessel i A. Rojnić)

posthumna projekcija neostvarenog dijaloga između Alesandre i njenog muža, posljednji očajnički vapaj za razumijevanjem (Rabitti 2005: 130).

3. QUADERNO PROIBITO (ZABRANJENA BILJEŽNICA)

Tema pisanja koje je usko povezano sa privanim životom junakinja provlači se i kroz sljedeći roman Albe de Céspedes, *Quaderno proibito*, objavljen nekoliko godina nakon romana *Dalla parte di lei*, 1952. godine. Dok Alesandra odabira memorijalističku formu da bi se podsjetila na svoj život, Valerija, junakinja romana *Quaderno proibito*, bilježi sve detalje iz svoga života u dnevnik koji kupuje krišom jednog nedjeljnog jutra u trafici. Unutrašnja priča koja zalazi duboko u najintimnije sfere Valerijinog života, detaljno opisana u dnevniku, i spoljašnja, koja se odnosi na dešavanja u junakinjinoj porodici početkom pedesetih godina XX vijeka, teku paralelno i stapaju se u jedinstven tok pripovijedanja.

U djelu *Quaderno proibito* prisutne su skoro sve karakteristike koje odlikuju dnevnik: izolacija i samoća autora, autorefleksija, te činjenica da je pripovijedanje u dnevniku vremenski blisko svim opisanim događajima za razliku od romana koji je napisan u memorijalističkoj formi, kao što je i slučaj sa romanom *Dalla parte di lei*. Uz to Alba de Céspedes koristi jednostavan jezik koji je prilagođen formi romana.

Na samom početku romana glavna junakinja kupuje dnevnik jednog nedjeljnog jutra u trafici, kada je neradnim danom, po tadašnjim zakonima u Italiji, bilo dozvoljeno prodavati samo cigarete. Čin kupovine dnevnika u takvim okolnostima izaziva nemir u Valeriji, te odmah ukazuje na povezanost pisanja sa krivicom koja će se provlačiti kroz čitavo djelo:

Ho fatto male a comperare questo quaderno, malissimo. Ma ormai è troppo tardi per rammaricarmene, il danno è fatto. Non so neppure che cosa m'abbia spinto ad acquistarlo, è stato un caso. Io non ho mai pensato di tenere un diario, anche perché un diario deve rimanere segreto e, perciò, bisognerebbe nascondere a Michele e ai ragazzi. [...] Lo tenni sotto il cappotto lungo tutta la strada, fino a casa. [...] Ero agitata, confusa, temevo che non sarei riuscita a rimanere sola mentre mi toglievo il cappotto. [...] Inutilmente tentavo di convincermi che non avevo fatto nulla di male. Riudio la voce del tabaccaio ammonire: "È proibito" (De Céspedes 2006: 9–10)¹².

Taj isti čin prikrivene kupovine dnevnika opravdava i simboličan naslov romana koji aludira na pisanje u strogoj tajnosti i privatnosti, već unaprijed predodređeno da ostane nepoznato i neobjavljeno, kao npr. u slučaju Auguste iz romana *Nessuno torna indietro*. Osim Augustinih romana koji nikada nisu ugledali svjetlost dana, takođe drugi junaci Albe de Céspedes često nemaju mogućnost da objave svoja djela, bilo da se radi o kreativnom pisanju ili nekom drugom obliku

¹² „Pogriješila sam jer sam kupila ovaj dnevnik, mnogo sam pogriješila. Ali sada je prekasno za kajanje, greška je napravljena. Ne znam uopšte šta me je podstaklo da ga kupim, bilo je to slučajno. Nisam nikad razmišljala da vodim dnevnik, jer dnevnik treba da bude tajan i zbog toga bi ga trebalo sakriti od Mikelea i djece. [...] Držala sam ga ispod kaputa duž cijele ulice, sve do kuće. [...] Bila sam uzbuđena, konfuzna, bojala sam se da mi ne pođe za rukom da budem sama kad budem skidala kaput. [...] Uzalud sam pokušavala da ubijedim samu sebe da nisam napravila ništa loše. U svijesti mi je bio glas čovjeka koji je radio u trafici i koji me jasno upozorio: 'Zabranjen je'". (Prevod je moj)

pisanja. Tako na primjer i scenarij koji je Valerijin muž Mikele napisao za film i žarko želio objaviti ostaje zaključan u ladici i zaboravljen poput Augustinih romana.

Baš kao Augusta i Valerija identifikuje pisanje za nečim što je zabranjeno i što pobuđuje krivicu, te je njeno pisanje, koje se najčešće odvija noću, praćeno vječitom grižnjom savjesti i strahom:

Tanto è vero che, quando scrivo in questo quaderno, sento di commettere un grave peccato, un sacrilegio: mi pare di scorrere col diavolo. Nell'aprirlo, le mie mani tremano: ho paura (De Céspedes 2006: 213)¹³.

Međutim, za Valeriju čin pisanja nije samo sinonim za krivicu i kajanje, pa se stoga tokom cijelog romana uočava ambivalentno poimanje pisanja od strane glavne junakinje. U trenutku kada bilježi prve misli u svoj dnevnik Valerija postaje svjesna da će pomoću pisanja bar na trenutak izaći iz okova tradicionalne žene i domaćice, te na taj način moći da po prvi put sagleda svoj život na jedan potpuno novi način:

La mia vita mi è sempre parsa piuttosto insignificante, senza avvenimenti notevoli fuorché il mio matrimonio e la nascita dei bambini. Invece da quando, per caso, ho cominciato a tenere un diario, mi pare di scoprire che una parola, un accento, possono essere altrettanto importanti. [...] Imparare a comprendere le cose minime che accadono tutti i giorni, è forse imparare a comprendere davvero il significato più riposto della vita (De Céspedes 2006: 33)¹⁴.

Dakle, jasno je da pisanje dnevnika ima višestruku funkciju i značaj za junakinju. Zahvaljujući dnevniku Valerija po prvi put može prije svega da detaljno analizira svoj život i sagleda u potpunosti sopstvenu ličnost, da isto tako sagleda i analizira istinsku prirodu odnosa u svojoj porodici, te na kraju da razmišlja o samom činu pisanja.

Zasigurno nijedno djelo Albe de Céspedes koje obrađuje temu pisanja nije praćeno konstantnom refleksijom o činu pisanja, njegovom značaju i ishodima kao što je slučaj sa *Quaderno proibito*. Tako Valerija razmišljajući o pisanju razmišlja često i o nedostatku svog vlastitog prostora i u nekoliko navrata primjećuje da u kući uopšte nema čak svoju ladicu ili bilo kakav drugi kutak koji je samo njen:

Avrei bisogno di essere sola, qualche volta; non oserei mai confessarlo a Michele, temendo di dargli un dispiacere, ma sogno di avere una camera tutta per me (De Céspedes 2006: 64)¹⁵.

Nedostatak privatnog prostora u ovom slučaju može se dovesti u vezu sa Virdžinijom Vulf i njenom čuvenom rečenicom iz romana *A Room of One's Own* (*Svoj vlastiti prostor*) iz 1929. godine:

¹³ „Kad bilježim svoje misli u ovaj dnevnik osjećam da činim neoprostivu grešku. Sve mi to izgleda kao neki pakt sa đavolom. Prilikom otvaranja dnevnika tresu mi se ruke: strah me je svega“. (Prevod je moj)

¹⁴ „Moj život mi se oduvijek činio beznačajan i lišen bitnih događaja osim vjenčanja i rođenja djece. Međutim, od kada sam slučajno počela da vodim dnevnik, čini mi se da otkriti jednu riječ ili čak akcenat, može biti od velikog značaja. [...] Naučiti razumijeti i najmanje stvari koje se dešavaju svaki dan znači ustvari dokučiti najskrivenije značenje života“. (Prevod je moj)

¹⁵ „Imam potrebu da ponekad budem sama i često sanjam o svojoj sobi, ali ne bih se nikada usudila to priznati mom mužu Mikeleu, jer me je strah da mu se moje priznanje ne sviđi“. (Prevod je moj)

[...] a woman must have money and a room of her own if she is to write fiction (Woolf 2006: 4)¹⁶.

Bitno je napomenuti da nedostatak vlastitog prostora razlikuje Valeriju od svih drugih junakinja Albe de Céspedes koje pišu. Već pomenuta junakinja Augusta iz romana *Nessuno torna indietro* ima sopstvenu sobu u kojoj provodi noći pišući konstantno romane, dok isto tako Irene iz romana *Prima e dopo* posjeduje vlastiti studio u kojem piše.

Iako postaje gotovo jedan od „protagonista“ romana kome Valerija povjerava sve ono što se nikada nije usudila reći majci, mužu ili drugaricama, dnevnik, na kraju knjige, biva spaljen od strane same junakinje, koja ovim činom automatski odbija da nastavi novi život koji je samo djelimično započela pisanjem dnevnika:

Dnevnik biva spaljen, a zajedno sa njim mogućnost za otpočinjanjem drugačijeg života (Carroli 1993: 65).

Čin spaljivanja dnevnika je u stvari ubijanje Valerijine svijesti. Prema mišljenju Kosete Seno Red Valerijina odluka da spali dnevnik

da bi i poslije smrti važila za sretnu ženu i majku je čin koji je sasvim očekivan (Seno Red 2010: 71).

Proces emancipacije koji je Valerija nagovijestila, ali ne i upotpunila, završava njena kćerka Mirela kojoj je autorka romana vidno naklonjena. Dok je Valerija, uprkos momentima u kojima želi da okrene novu stranicu u svom životu, odana prošlosti i predstavnik tradicionalnih vrijednosti, Mirela je emancipovana žena, sigurna u sebe i u ostvarenje svojih ciljeva.

4. IL RIMORSO (POKAJANJE)

Trilogija romana spisateljice u kojoj dominira pisanje kao izraz privatnog života junaka zatvara se romanom *Il rimorso* objavljenim 1963. godine. Radnja romana se odvija u Rimu početkom šezdesetih godina XX vijeka, a protagonisti su usko povezani sa svijetom književnosti i novinarstva koji je Albi de Céspedes bilo vrlo drag i blizak. *Il rimorso* je roman napisan u originalnoj i specifičnoj formi, rijetkoj u italijanskoj književnosti XX vijeka¹⁷: sa pismima, od kojih su najznačajnija i najbrojnija pisma glavne junakinje Frančeske, koja podstatknuta dubokom moralnom krizom, piše Izabeli, dragoj drugarici iz djetinjstva, ali i drugim likovima romana, prožimaju se fragmenti dnevnika Đerarda, mladog pisca i književnika, koji je ujedno i neka vrsta muškog alter ega Albe de Céspedes. Epistolarna forma i dnevnik omogućuju psihološko nijansiranje likova kojem je književnica često pribjegavala u svojim djelima. Dakle, u ovom romanu, za razliku od prethodnih, tema pisanja se projektuje i na muške likove. Upravo će Alba de Céspedes iskoristiti

¹⁶ „[...] ako želi pisati romane žena treba da ima novac i svoj vlastiti prostor“. (Prevod je moj)

¹⁷ Ova kombinacija epistolarne forme i dnevnika rijetka je čak i u XVIII vijeku. U italijanskoj književnosti XX vijeka pored djela *Il rimorso* postoji još nekoliko epistolarnih romana: *Amo dunque sono* (Sibilla Aleramo), *Lettere di una novizia* (Guido Piovene), *Caro Michele* i *La città e la casa* (Natalia Ginzburg), *Lettere a Marina* (Dacia Maraini)

neke od fragmenata svog dnevnika da bi ih upotrijebila u romanu *Il rimorso* kao osnovu za Đerardov dnevnik.

Frančeska, žena skromnog porijekla, ulaskom u brak sa Guiljelmom, bogatim i politički uticajnim čovjekom i direktorom najvažnijeg dnevnog lista tog perioda, dolazi u direktan kontakt sa svijetom bogataša u kojem se nikada nije pronalazila. Taj svijet, koji joj je toliko stran, narušeni odnos sa mužem, ali i borba sa cjelokupnim vrijednostima vremena u kojem živi izazivaju u junakinji duboku moralnu krizu koju pokušava da prevaziđe pisanjem pisama. Zbog toga Frančeska u pisanju vidi jedini izlaz i mogućnost da se definitivno i konačno udalji od svijeta rimskih bogataša koji počiva na lažima i prevarama. Raskid sa Guiljelmom, kojeg Frančeska želi da ostavi zbog drugog čovjeka, ali i sa omraženim joj svijetom koji je otjelovljen u samom Guiljelmu, počinje simbolično sa prvim Frančeskinim pismom upućenim drugarici Izabeli. Isto tako sa prvim pismima adresiranim Izabeli Frančeska pokušava da svom životu da odavno izgubljeni smisao i povrati nadu u neke od svojih ideala. Neposredno nakon toga pisanje pisama za Frančesku postaje smisao života i aktivnost bez koje ne može da zamisli svakodnevnicu:

[...] scriventoti, mi rendo conto che lì è la chiave di tutto (De Céspedes 1971: 166)¹⁸.

Ova fraza, preuzeta iz jednog Frančeskinog pisma, može se posmatrati kao junakinjin moto. Funkcija Frančeskinih pisama nije prenošenje poruke drugoj osobi, nego prema riječima kritičarke Piere Karoli

u Frančeskinim pismima nad dijalogom sa Izabelom dominira monolog junakinje sa samom sobom (Carroli 1993: 88).

Dakle, iako Frančeska piše konstantno pisma i najveći dio romana počiva na korespondenciji između nje i Izabele, Frančeskino pisanje je autorefleksivno, te je povjeravanje prijateljici u Frančeskinom slučaju neka vrsta izgovora da bi se podstakao proces samoposmatranja i sagledavanja životnog iskustva. Prepiska Frančeske i Izabele nije istinski dijalog, te stranice Frančeskinih pisama mogle bi da se porede i sa stranicama Valerijinog dnevnika.

Upravo iz tog razloga Frančeska, kao i Valerija, u činu pisanja vidi mogućnost da analizira sopstvene osjećaje i da spozna samu sebe, ali i da, kao Alesandra, ponovo sagleda svoj život. Slično Valeriji, Frančeska piše pisma u tajnosti i daleko od radoznalog muževljevog pogleda, i to često tokom noći. Međutim, Frančeska nikada ne poistovječuje pisanje sa krivicom i grižnjom savjesti kao što je slučaj sa Valerijom.

Na kraju romana značaj pisanja u Frančeskinom slučaju se obogaćuje, te ono postaje Frančeskina profesija i izvor zarade koja će joj omogućiti da se u potpunosti emancipuje i da se zauvijek oslobodi okova uzdržavane žene. Frančeskino iskustvo, ali i iskustvo nekih drugih junakinja Albe de Céspedes, kao npr. Irene¹⁹ iz kratkog romana *Prima e dopo (Prije i kasnije)*, ukazuje da je u romanima ove književnice

¹⁸ „Pišući ti pisma shvatam da je tu ključ svega“. (Prevod je moj)

¹⁹ Već pomenuta junakinja Irene iz romana *Prima e dopo* (1955), kao i sama spisateljica, porijeklom je iz ugledne porodice, ali uprkos tome teži ka osamostaljivanju i emancipaciji, te se odlučuje za karijeru novinarke. Uspješna na poslovnom planu i finansijski nezavisna, ova junakinja se razlikuje od mnogih drugih junakinja Albe de Céspedes jer pored realizacije na poslovnom planu, Irene ima stabilnu vezu sa čovjekom sa kojim dijeli interesovanja i sa kojim se nalazi na istom intelektualnom nivou.

tema pisanja često povezana sa evolucijom i emancipacijom ženskog lika.

Literatura

- Åkerstöm, Ulla. 2011. *Tra confessione e contraddizione. Uno studio sul romanzo di Alba de Céspedes dal 1949 al 1955*, Roma: Aracne Editrice.
- Asor Rosa, Alberto. 1996. *Letteratura italiana. Le Opere*, vol. IV/2. Torino: Einaudi.
- Asor Rosa, Alberto. 2006. *Dizionario delle Opere della letteratura italiana*. Torino: Einaudi.
- Blelloch, Paola. 1987. *Quel mondo dei guanti e delle stoffe ...: profili di scrittrici italiane del '900*. Verona: Essedue
- C. Gallucci, Carole and Nerenberg, Ellen. 2000. *Writing Beyond Fascism. Cultural Resistance in the Life and Works of Alba de Céspedes*. Madison: Fairleigh Dickinson University Press.
- Carroli, Piera. 1993. *Esperienza e narrazione nella scrittura di Alba de Céspedes*. Ravenna: Longo Editore.
- Crocenzi, Lilia. 1966. *Narratrici d'oggi: De Céspedes – Cialente – Morante – Ginzburg – Solians Donghi – Muccini*. Cremona: Mangiarotti.
- De Céspedes, A. 2011. *Romanzi*. (ur. M. Zancan). Milano: Mondadori.
- De Céspedes, Alba. 1938. *Nessuno torna indietro*. Milano: Mondadori.
- De Céspedes, Alba. 1941. *Nikome nema povratka*, prev. A. Velzek. Zagreb: Tipografija d.d. Zagreb.
- De Céspedes, Alba. 1965. *Na njenoj strani*, prev. R. Wessel i A. Rojnić. Zagreb: Zora.
- De Céspedes, Alba. 1971. *Il rimorso*. Milano: Mondadori.
- De Céspedes, Alba. 1976. *Dalla parte di lei*. Milano: Mondadori.
- De Céspedes, Alba. 1977. *Prima e dopo*. Milano: Mondadori.
- De Céspedes, Alba. 2006. *Quaderno proibito*. Milano: Il Saggiatore – Net.
- Gagliardi, Elena. 1999. Il rimorso di Alba de Céspedes: ipotesi sul romanzo epistolare del Novecento. *Il lettore di provincia*, 105, 3–24.
- Ghiraldi, Margherita. 2005. *Dalla parte di lei. Le due redazioni*. in Zancan, Marina (a cura di) *Alba de Céspedes. Scrittrici e intellettuali del Novecento*. Milano: Il Saggiatore/Fondazione Arnoldo e Alberto Mondadori, 106–123.
- Grosso, Augusta. 1956. "Prima e dopo" di Alba de Céspedes. *Il popolo nuovo*, 106, 3.
- Parsani, M. A. e de Giovanni, N. 1984. *Femminile a confronto: tre realtà della narrativa italiana contemporanea: Alba de Céspedes, Fausta Cialente, Gianna Manzini*. Manduria: Lacaíta.
- Petrignani, Sandra. 1984. *Le signore della scrittura*. Milano: La Tartaruga.
- Rabitti, Alessandra. 2005. *Donne che scrivono. Le protagoniste dei romanzi*. in Zancan, Marina (a cura di) *Alba de Céspedes. Scrittrici e intellettuali del Novecento*. Milano: Il Saggiatore/Fondazione Arnoldo e Alberto Mondadori, 124–141.
- Seno Reed, Cosetta. 2010. Il diario nei romanzi di Alba De Céspedes: verso uno «spazio» utopico. *Quaderno proibito (1952). Esperienze letterarie*, XXXV/3, 61–74.

- Vitti-Alexander, Maria Rosaria. 1991. Il passaggio del ponte: l'evoluzione del personaggio femminile di Alba de Céspedes. *Campi immaginabili*, 3, 103–112.
- Woolf, Virginia. 2006. *Una stanza tutta per sé*, testo a fronte. Torino: Einaudi.
- Zancan, Marina. 1998. *Il doppio itinerario della scrittura. La donna nella tradizione letteraria italiana*. Torino: Einaudi.
- Zancan, Marina. 2005. *La ricerca letteraria. Le forme del romanzo*. in Zancan, Marina (a cura di) *Alba de Céspedes. Scrittrici e intellettuali del Novecento*. Milano: Il Saggiatore/Fondazione Arnoldo e Alberto Mondadori, 19–65.
- Zingarelli, Nicola. 2006. *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

Zorana Kovačević

THE ACT OF WRITING AS AN EXPRESSION OF PRIVAT LIFE IN THE NOVELS OF ALBA DE CÉSPEDES

Summary: The rich and varied production of Italian writer and active journalist Alba de Céspedes, has greatly contributed to the development and promotion of 20th century Italian literature. Since her debut novel *Nessuno torna indietro*, the writing appears as one of the key themes of Alba de Céspedes' literary production. Writing is represented as an activity without which she cannot imagine her life, and which allows her to realize and affirm herself as a woman in a world where writing has always been linked with male figure. For this reason, the main characters of Alba de Céspedes' novels are almost always women. For some of them, writing is a source of wealth and the way to independence and emancipation, while some others see in the act of writing the possibility of analyzing their own lives. This work focus on the three novels of Alba de Céspedes: *Dalla parte di lei*, *Quaderno proibito* and *Il rimorso* in which the act of writing becomes an expression of heroines' privat life.